

Aproximació al primer carlisme al Camp de Tarragona, la Conca de Barberà i el Priorat*

per Pere Anguera

1. Del decret d'amnistia a la proclamació d'Isabel II

Al voltant de la promulgació del decret d'amnistia s'evidenciaren de nou les tensions entre liberals i absolutistes que poc després culminaren en la Primera Guerra Carlina. A Reus, en sortir del Tedeum que es cantà a la prioral el 28 d'octubre del 1832 per a la millora de la salut del rei, els voluntaris reialistes, que hi assistiren presidits per la seva plana major, envestiren «*por la plaza a los señores y les hacian caer las gorras*»; l'endemà feriren quatre o cinc persones, almenys una de gravetat, i en el transcurs dels incidents morí un reialista.¹ El ressò dels fets arribà a Barcelona, on fou recollit pel cònsol francès, que parla d'assassinats, fent referència, tal volta, als dos homes que es trobaren morts en un barranc del camí de Riudoms el 27 de setembre, dia en què en foren detingudes sense motiu aparent vint-i-una, «*personas de carácter*».² A Falset hi van haver apunyalaments, que provocaren 3 morts; a Porrera es produïren incidents en arribar-hi els presos liberals alliberats, i a Cornudella, pel fet de tenir una còpia del decret, foren detingudes dues dones, l'una que tenia el marit exiliat a França i l'altra a Gibraltar.³ A Tarragona, segons l'informe del cònsol francès, la notícia de l'amnistia provocà il·luminacions espontànies a la zona del port, controlada per la burgesia comercial, mentre que a la part alta, a redòs del

* Aquest article forma part del projecte de recerca PS88-0024 subvencionat per la DGCYT del Ministeri d'Educació i Ciència. Per a la visió comarcal carlina de la guerra vegeu P. ANGUERA, *La Guerra dels Set Anys segons un sastre carlí, a pagès*, «Revista de Catalunya», 38 (1990), ps. 36-46.

1. A. PONS ANGUERA, *Libro de varias cosas sucedidas en esta villa, y algunos parages de Cataluña*, edició i notes a cura de Pere ANGUERA (Reus 1988), p. 112.

2. *Ibid.*, p. 111. L'informe consular, a P. ANGUERA, *Comportament polític i actituds ideològiques al Baix Camp: 1808-1868* (Reus 1983), p. 171. Notícies de la persecució dels liberals a J. LLORT, *Manifiesto y breve bosquejo de la vida política del joven reusense... escrito por el mismo* (Reus 1841), ps. 14-15. A Porrera el 29 de setembre foren detingudes 7 persones, que, aconduïdes a Barcelona, foren alliberades gràcies al decret d'amnistia (vid. P. ANGUERA i J. MILÀ [eds.], *Lliure poble de Porrera* [Porrera 1985], ps. 67-68).

3. Aquesta i totes les informacions i citacions de l'article de les quals no indico la procedència provenen de la correspondència dels comerciants liberals moderats vinculats a la companyia dels Cortadellas, ara a l'arxiu de Pau Tàpias.

palau arquebisbal i on tenien els casals les famílies de la petita aristocràcia, no es féu cap mostra d'alegria.⁴

La bona rebuda del decret per part dels liberals obeïa a la duresa de la seva persecució anterior. Entre els executats pel comte d'Espanya el 26 de febrer del 1829 a Barcelona hi havia dos reusencs, el conductor de correus cessant Agustí Serra i el comerciant Josep Sans, conegut com a Pep Morcaire.⁵ Sans, segons el comunicat oficial, havia proclamat el 1820 la constitució a Tarragona, havia comès actes sacrílegs com a capità dels miquelets, havia participat a la revolta de Lacy i el 1829 continuava conspirant contra l'absolutisme.⁶ La difusió de la mentalitat liberal es constata en els homenatges tributats als presos i exiliats que tornaven als pobles. El 12 de febrer de 1833, a Porrera, en rebre els exiliats: «*se editaron y cantaban varias estrofas*».⁷ Llauder, que aglutinava les adhesions, fou rebut entusiàsticament a Reus el 2 de març, afavorit pel fet que ja s'havien desarmat els voluntaris reialistes.⁸

Les mostres més exultants es reservaren per a les festes lligades a l'accés al tron d'Isabel II. A Tarragona es feren del 28 al 30 de juny, i a Reus, amb gran luxe i despeses, del 6 al 8 de juliol⁹ en ser proclamada princesa d'Astúries. En canvi, a Porrera no es feren fins el 4 i 5 d'octubre, després de la mort del rei; s'ornaren les façanes i es posaren pels carrers «*arcos, estatuas, arañas, capillas, surtidores de vino y agua; [...] hubo bailes y danzas, las torres, con los chiquillos venidos de Valls, las hicieron 8 hombres, el uno encima del otro*».¹⁰ A Montbrí del Camp, on el 20 de juny s'havia rebut l'ordre que prohibia cantar cançons en llaor de la futura reina, es feren el 24 d'octubre, finançades per una subscripció encapçalada per l'alcalde amb 320 rals. Amb els diners recaptats es feren almoines, funcions religioses i balls.¹¹

4. Transcripció fragmentària a J. FONTANA, *La fi de l'antic règim i la industrialització*, Ed. 62 (Barcelona 1988), p. 242.

5. Comunicació transcrita a F. DE SAGARRA, *La primera guerra carlina a Catalunya. Contribució al seu estudi*, I (Barcelona 1935), p. 53.

6. Transcrit a J. DE OLEZA, *El conde de España. Sus proezas y su asesinato* (Madrid 1944), ps. 185-186. Segons PIRALA (*Historia de la guerra civil...*, I [Madrid 1868], p. 92), Sans havia estat indultat pel rei.

7. J. SIMÓ, *Crònica de Porrera*, inèdit, arxiu particular Amorós, p. 114. Un dels exiliats, el seu germà Francesc, fou nomenat alcalde el 1834 (*ibid.*, p. 115) i oficial de la milícia. Segons un altre germà (B. SIMÓ, *Libro 1o. y mayor de casa D. Baltasar Simó*, inèdit, arxiu Víctor Simó), Francesc, detingut el 1823 a Porrera, estigué empresonat a Reus, Tarragona i Barcelona, d'on fou desterrat a França i hi estigué vuit anys (ps. 31 i 429). Baltasar era amic i condeixeble de Joan Cortada i la seva primera dona era neboda de l'abat Zafont, de Sant Pau del Camp. Més detalls als textos transcrits a *Lliure poble...*, ps. 15-16.

8. PONS, ps. 116-117.

9. Relació de les de Reus, a PONS, ps. 118-121. La festa es reprengué el dia de santa Cristina (*ibid.*, p. 121).

10. Testimoni de B. Simó, transcrit a *Lliure poble de Porrera*, p. 68.

11. M. RIBAS, *Història de Montbrí del Camp*, inèdit, còpia a l'arxiu municipal de Montbrí del Camp, ps. 439-441. A Altafulla es feren el desembre, finançades en part pel futur carlí marquès de Tamarit (S. J. ROVIRA, *Altafulla a la guerra dels set anys (1833-1840)* [Tarragona 1977], separata, ps. 61-62).

2. *El substrat de la revolta*

La Primera Guerra Carlina incidí amb força a les tres comarques, on la forta caiguda de la cotització de l'aiguarent, superior al 60 %, repercutí amb força, perquè era un dels eixos bàsics de la seva economia, i propicià una forta tensió a la ruralia que no comptava, pràcticament, amb cap font d'ingressos compensatòria per la seva marcada especialització agrícola.¹² En el sector liberal s'hi integrava la burgesia (propietaris rurals que volien assolir el control capitalista de la terra, comerciants i industrials urbans, professions liberals), amb el suport dels artesans de més empena i capacitat econòmica o de gestió, i d'una part del proletariat urbà, incorporat per sentiment o per miratge a la proposta renovadora, que s'esforçaven a mostrar la solidaritat amb el canvi polític, simpatia que abans els havia valgut la persecució. Una altra part de la societat, no gens menystenible, ni pel nombre, ni per la significació, féu palès el seu refús abraçant la causa carlina per plena convicció ideològica amb aquesta o per refús a la proposta liberal.

La major part de la petita aristocràcia comarcal, no titulada i ben sovint d'origen comercial, que havia prosperat, econòmicament i socialment, pel seu filipisme inicial, quan constata l'ensulsiada del seu món ideal i, amb aquest, el protagonisme de tota mena que havia exercit, abraçà el carlisme ideològic. Com ho feren també els terratinents que els eren afins, per possibilitats econòmiques i per sentiment social. És el cas dels Miró: Pau de Miró impulsà una partida reialista el 1827, i Josep M. de Miró fou un dels principals inductors de la revolta; Josep de Miró, que el 1823 protestava amb un altre membre de la família a l'audiència per l'excessiva tolerància que es tenia amb els liberals, era batlle de Reus el 1824, comandant dels reialistes, i allotjà el comte d'Espanya; la seva casa fou amenaçada pels liberals el febrer del 1833, any en què fou confinat a Maó, d'on no tornà fins el 1845. L'hereu es casà amb la pubilla del comandant carlí baró d'Hortafà, i estaven emparentats amb els Sagarra, un dels quals fou secretari de la Junta de Berga.¹³ És també el cas dels March,¹⁴ o dels Bofarull, un dels quals, Francesc Policarp, era comandant reialista el 1827,¹⁵ per citar les

12. Per a la situació agrària, J. FONTANA, *Crisi camperola i revolta carlina*, «Recerques», 10 (1980), ps. 12-16, amb la citació que exemplifica la situació al Camp el 1825, p. 14. J. TORRAS, *Aguardiente y crisis rural. Sobre la coyuntura vitícola, 1793-1832*, ara dins A. GARCÍA SANZ i R. GARRABOU (eds.), *Historia agraria de la España contemporánea*, I (Barcelona 1985), ps. 151-173. J. LLORD, *Campanya montemolinista a Catalunya o guerra dels matiners* (Barcelona 1926), p. 10, nega la presència de carlins a la zona. Tampoc no sembla prou afinada l'afirmació, en un sentit similar, de FONTANA, *La fi...*, p. 274. Per a l'extensió i la importància del conreu de la vinya, J. CARDÓ, *L'evolució dels conreus al Camp de Tarragona a partir del segle XVIII* (Valls 1983), ps. 131-151.

13. PONS, ps. 91, 86, 80, 94, 99, 103, 112 i 116. P. ANGUERA, *Comportament polític...*, índex onomàstic. Per als precedents reaccionaris de Miró a Mallorca, M. dels S. OLIVER, *Mallorca durante la primera revolución* (Palma 1901), ps. 618-625. Breu biografia d'Hostafà a FERRER, TEJERA, ACEDO, *Historia del tradicionalismo español*, XI (Sevilla 1948), p. 178, nota 2. Notícies sobre Hortafà a F. ASÍN i A. BULLÓN DE MENDOZA, *Carlismo y sociedad. 1833-1840* (Saragossa 1987), ps. 62-63, 69, 71, 80-81 i 86.

14. B. de March regalà el 1825 la bandera als voluntaris reialistes de Reus (PONS, ps. 86-87, i F. ANGLADA, *Solemne bendición de la bandera del batallón de voluntarios realistas...* [Reus 1825]).

15. ANGUERA, *Comportament...*, p. 78. Vindicació del carlisme dels Bofarull a la no-

tres famílies reusenques ennoblides al llarg del segle XVIII, equiparables a les de la part alta de Tarragona, que havien mostrat el 1832 el seu rebuig al decret d'amnistia. La petita aristocràcia rural no sols s'adherí al carlisme ideològic, com la urbana, sinó que participà de manera activa a la lluita. Maties de Vall,¹⁶ de les Borges del Camp, assolí una alta consideració militar en el camp carlí i participà en totes les guerres civils. Joan Antoni de Grau, de Maspujols, organitzà i finançà una partida integrada pels seus jornalers i veïns del poble que, després d'uns mesos d'anar al seu aire, s'uní i se subordinà a la del Llarg de Copons. Grau fou acompanyat en la revolta pel seu fill Josep M., que acabà la guerra amb el grau de capità i hi perdé una bona part del seu patrimoni, rebutjant qualsevol grau militar i l'oferta d'Espartero de passar-se als liberals a canvi del títol de baró de Casa Grau.¹⁷ L'imitaren dos dels primers terratinents del poble, Josep Llauradó, dit de la Torre, comandant dels reialistes el 1827 i el 1830, alcalde de Maspujols fins a l'octubre del 1827, que fou destituït per les seves complaences amb els malcontents, i Pere Barenys. Barenys sortí del poble el 8 de juliol del 1835 i s'uní amb el seu fill a la partida de Vall. Fou nomenat comissari de guerra el 1835; el seu fill Josep M., que tenia 15 anys a l'hora d'incorporar-se, fou nomenat tot seguit sots-tinent, tinent el 1837 i capità el 1839;¹⁸ els Mestre,¹⁹ del mas del mateix nom, la més important hisenda de la vall de Cortiella, al terme d'Alforja, poble on s'aixecà un altre terratinent, Miquel March, conegut amb el renom de Vicari d'Alorja;²⁰ o Josep de Montagut i Saroni, terratinent de Móra d'Ebre, de família ennoblida el 1621.²¹

De la noblesa titulada, el baró de Querol, Josep Saiol, maestrant de Ronda i segon comandant dels voluntaris reialistes de Vilafranca, s'incorporà al quarter general carlí el 1837;²² el marquès de Tamarit ho féu a l'exèrcit de Cabrera després del pas de l'expedició reial i formà part de la junta governativa que aquell creà, després del seu camaleonisme inicial, reflex d'un procés de dubte o de por, en ajudar a finançar les festes isabelines a Altafulla;²³ entre els simpatitzants, el baró de l'Albi, a les Garrigues, fou desterrat a Mallorca.²⁴

---

vel·la històrica amb clau, escrita pel seu descendent F. DE QUEROL, *Los Porpras. Crónicas familiares del tiempo del rey Amadeo* (Reus 1930). Membres de branques menors de la família formaren part de la Milícia Nacional com Vicenç de Bofarull, que n'era comandant, P. ANGUERA, *Industrials i polítics: la família Prius*, «XXXV Asamblea Intercomarcal d'Estudiosos de Catalunya» (Valls - Vila-rodona 1989), vol. III, p. 187.

16. Breu biografia a FERRER, TEJERA, ACEDO, IX (Sevilla 1943), p. 133.

17. AQUINO (Tomàs d'Aquino Grau), *Páginas de mi vida*, «El Radical» (13-VII, 9-XI-1935 i 18-I-1936). L'hereu, J. M. de Grau, reconegué la reina i adquirí béns desamortitzats per Madoz (S. J. ROVIRA, *La desamortització de Madoz a la provincia de Tarragona (1859-1886)* [Tarragona 1987], p. 551).

18. «Vicisitudes de Don José M. Barenys Cavallé», arxiu de cal Barenys, Maspujols. I papers de Parxiu de ca la Torre, Maspujols.

19. Necrològica de J. A. Mestre a «El Correo Catalán» (11-x-1916), reproduïda a F. CORTIELLA i P. ANGUERA, *Història d'Alforja* (Alforja 1986), ps. 248-249.

20. En transcripció de l'acta de defunció a PONS, *op. cit.*, nota 33 bis, p. 139.

21. Per a les notes biogràfiques, que eludeixen la revolta, M. E. CASAÚS, *Historia de las hermanas de Nuestra Señora de la Consolación*, I (Madrid 1985), ps. 551-552. Per a les seves corrieres, PONS, ps. 78, 143, 175 i 177.

22. ASÍN-BULLÓN, *op. cit.*, p. 58.

23. *Ibid.*, ps. 63-64.

24. *Ibid.*, p. 63.

Entre els eclesiàstics d'ideologia carlista destaquen l'arquebisbe Echanove, que fou designat vice-president de la junta governativa superior de Catalunya el juny del 1836,²⁵ en la que, l'agost del 1837, el canonge de la seva seu Manuel Millà prengué possessió del càrrec de vocal,²⁶ i a la qual s'incorporà també com a vocal el vicari general de Tortosa Mateu Sampons.²⁷ Simó de Guardiola, fill de l'Aleixar i bisbe de la Seu, fou president de la primera reial junta superior de Catalunya.²⁸ A més dels jerarques, que ocuparen llocs de responsabilitat política, o feien proselitisme, capellans de parròquia i frares s'apuntaren a les partides, com el franciscà Jeroni Murgades, que assolí el grau de sergent i s'exilià al Piemont fins al 1848.²⁹ Sovint la gent del carrer, que identificava els eclesiàstics amb la ideologia carlista, els féu objecte de persecució o befa; així, a «mosèn Joanet Sardà, el despullaren quan la crema del drac» a Reus³⁰ l'11 de febrer de 1834. La desconfiança contra els frares provocà diverses deportacions. El juliol del 1834 foren confinats 4 carmelites i 3 franciscans dels convents reusencs. El recel l'explicitava un liberal el 6 de juny del 1835: «hi ha tans musens que no són Benets, que costarà de acabar-los.» Un d'aquests mossens trabucaires fou el rector de Selma, Ramon Güell, que acollí a l'abadia el general carlí Joan Romagosa, amb qui fou afusellat a Igualada el 16 de setembre del 1834;³¹ entre els frares, el cap conegut com el Servita, Josep Lluís, de Garcia, afusellat el 1835,³² o Josep Mas, de Riudoms, capturat l'abril del 1836.³³

Alguns dels caps dels mossos de l'esquadra se sumaren a la revolta fent seguir darrere seu les tropes que en depenien, tot i que després una part dels subordinats desertessin i retornessin a la legalitat isabelina. El 13 de juliol del 1835, menys d'un mes després del pronunciament, «los més de los mossos de la escuadra han dexat a son comandant», revoltat a Riudoms, i havien tornat a casa seva.^{33 bis}

Pagesos i menestrals anaren des del primer moment a engruixir les files rebels, per simpatia ideològica o per la promesa de la paga, que es podia incre-

25. SAGARRA, I, p. 119. També FERRER, XX, p. 247.

26. SAGARRA, *op. cit.*, I, p. 272.

27. *Ibid.*, II, p. 50.

28. FERRER, XIII, p. 115.

29. P. ANGUERA, *La burguesia reformista* (Reus 1981), nota 33, ps. 79-80. A «Boletín Oficial de la Provincia de Tarragona» (31-x-1834), ps. 247-248, es publica un article contra les actuacions i manipulacions dels frares dels convents «del partido de Falset y los inmediatos».

30. Transcrit a J. IGLÉSIES, *Güell i Mercader i el segon volum de Coses de Reus* (Reus 1965), p. 104. Per a la crema del drac, PONS, p. 125. Vegeu-ne exemples i comentaris a P. PASCUAL, *Carlisme i societat rural, la guerra dels set anys a la Conca d'Odena*, «Recerques», 10 (1980), ps. 56-57.

31. BOPT (23-ix-1834), p. 202. Segons *Panorama español. Crónica contemporánea* [...] *por una reunión de amigos*, I (Madrid 1842), a finals de desembre del 1833 a Catalunya «algunas de estas partidas eran mandadas por los curas de los pueblos, lo cual como es fácil concebir, contribuía no poco a fomentar la rebelión», p. 134. Entre els morts provocats al Vidal de Móra, en una topada, hi havia «algunos frailes» (*ibid.*, III [1845], p. 127). Ho confirma el testimoni transcrit per PASCUAL, *loc. cit.*, p. 65.

32. FERRER, VII, p. 187.

33. *Ibid.*, XI, p. 156.

33 bis. El caporal dels mossos revoltat a Riudoms era Joan Terridas, *cf.* Servicio Histórico Militar, «2.ª sección. Guerras carlistas (primera guerra civil)», caixa 4, carpeta 60, doc. 3.

mentar amb els guanys obtinguts en els diversos botins, però també en altres ocasions enrolats sota la coacció puntual dels diversos caps en ocupar un poble, o per la persistent pressió ideològica d'una part dels terratinents i dels capellans, sobretot als municipis rurals. Si l'actitud dels pagesos desheretats era facilitada per l'exemple d'uns models immediats, la dels marginals urbans topà amb més dificultats per mostrar el seu desacord amb les propostes dels liberals burgesos. Dos elements afavorien la bona acollida que la proposta d'enrolament carlí tingué en els sectors populars, el tradicional refús dels catalans a la servitud militar i la constatació que la revolució liberal no era ben bé, ni de bon tros, la seva. El primer ja era assenyalat per Pavía, que, tot i referir-se a la Guerra dels Matiners, és aplicable a la primera carlinada: els catalans «*aborrecen de todo lo que parezca organización y disciplina militar, tanto como suelen gustar de la guerra suelta y de partidarios*». ³⁴ En el segon, com resumeix Fontana, la reforma liberal actuava «millorant les condicions contractuals per als propietaris i empitjorant-les per als cultivadors, la qual cosa contribuiria a enriquir la pagesia benestant i a mantenir pobres els pobres». ³⁵ Un exemple entre els pagesos és Pau Trenchs i Cerdà, conegut com a Marcelino i L'Esquerreig, jornaler agrícola, graller i poeta popular, nascut a Valls el 1801. El 1823 se n'anà a la Seu en defensa de la regència, combaté a les ordres del baró d'Eroles «pera tràurer a Fernando 7º de Cádiz pera posar-lo en lo trono de sus mayores», formà part dels voluntaris realistes de Valls i s'enrolà a la partida el 1836; exiliat a França del 1840 al 1846, es mantingué al marge de les altres dues carlinades. ³⁶ El menestral Francesc Torné i Montserrat, nat a Reus el 1799, es negà el 1820 a enrolar-se a la milícia perquè era «*más amigo de los frailes que de la constitución*», fet que li provocà la malvolença dels liberals, que el forçaren a tancar l'adrogueria, fou caporal dels realistes el 1823, s'oposà als malcontents, el feren sergent en la reorganització dels voluntaris el 1830, tot i trobar-se en la misèria més absoluta que l'obligava a captar pels carrers, fins que aconseguí el càrrec de sagristà de la prioral. El 1834 fou estomacat al carrer i després d'un atemptat frustrat s'enrolà a les partides el 1835. Féu de secretari del Favot, de reclutador a les muntanyes de Prades per M. de Vall fins que morí en combat amb el grau de tinent el 1837. Torné era un carlí d'una bona fe absoluta, tot i que la seva única motivació ideològica no anava més enllà de la defensa idealitzada dels drets de l'Església i de la fe, que creia perseguida. ³⁷

34. M. PAVÍA, *Memorias sobre la guerra de Cataluña* (Madrid 1951), p. 105. En el mateix sentit, parlant de la Guerra del Francès, FONTANA, p. 158. Caldria poder conèixer la improbable incidència a la zona de la quinta decretada pels carlins el 1838, aplicada al nord de Catalunya amb crueltat (SAGARRA, II, p. 32). RIBAS, p. 445, escriu parlant de la milícia de Montbrió, que constava de 88 membres, 31 del poble i 57 d'altres llocs propers, «*ambos obligados a servir según ley y contra su voluntad*», d'on tant es pot deduir un filocarisme encobert als pobles, com un rebuig a l'allistament obligatori, ni que fossin liberals.

35. FONTANA, ps. 63 i 197. També *ibid.*, ps. 241 i 249.

36. *La parella*, «La Veu de la Comarca» (24-vi-1885).

37. F. TORNÉ, *Crónica. Los veinte años de inscripción*, manuscrit, arxiu particular de Marc Sagrera, ps. 21-24, 27, 30-32, 38 i 51.

3. Formació i evolució de les partides

A partir sobretot dels darrers mesos del 1835, quan, com a tot Catalunya, els carlins «engrosaban sus desorganizadas masas»,³⁸ es formaren diverses partides autòctones. Les més conegudes, i les que tingueren una major mobilitat i transcendència, foren les de Vall de les Borges i la de Masgoret de Miramar, cosa que no ha de fer oblidar les que comandaven Josep Ribas Martí, de Montbrí, el Griset de Cabra, el Cisquet de Porrera, el pastor Maciano de Riudoms, el Favot d'Alcover, el Civaderes de l'Illa, el Sendrós de la Guàrdia, el Sabater de Cornudella o Antoni Derna, de Riudecols, per citar les més documentades. La llista dels noms posa en evidència el canvi que es produí en passar de la crítica àulica i prepotent a l'oposició de combat. La direcció efectiva de la lluita havia passat, bàsicament, a personatges d'extracció popular.³⁹

Malgrat que els liberals afirmessin que es tractava d'«un partido débil y raquítico»⁴⁰ en els seus inicis, els primers mesos del 1835, a Reus, essencialment liberal, s'hi reunia un nucli conspirador integrat per «Antonio Carré, natural de Alcover, conocido por el cabecilla Favot [...], el Sr. Francesg Gavaldá, el Sr. canónigo Potau, el Rvdo. Francisco Segobi, capellán del batallón, el señor rector del pueblo de la Canonja, Francesg N, el Pílas de esta villa y seguía la lista de 500 hombres y siete frailes del convento de Snt. Francisco, estando todos al mando de D. Matias Vall natural de las Borjas». La conspiració fou descoberta per la indiscreció d'una dona, i forçà a cremar les llistes, a fer-se escàpols els més compromesos i a precipitar el pronunciament de Vall, «con muy poca gente», el 22 de juny.⁴¹ El 1836, també a Reus, s'organitzà un altre estol de carlins sota l'empenta del fill del notari Gispert, que foren sorpresos i batuts en anar-se a incorporar a la facció.⁴² El 1837 es preparava una altra incorporació múltiple a la Canonja, dirigida pel fill del comandant Josep Malapeira, que combatia amb els carlins; en ser descoberta «algunos tomaron el arma haciéndose cristinos no más que por temor».⁴³ Els participants a les tasques conspiratives confirmen la tipologia dissenyada per Fontana dels possibles carlins a la ciutat: una part del clero, menestrals en decadència, noblesa menor, professionals liberals o lligats a l'antic aparell administratiu.⁴⁴

El 7 de gener de 1834 la milícia reusenca efectuà la primera operació per diversos pobles de la zona;⁴⁵ a l'abril una companyia anà a Alforja «per procurar

38. *Exposición elevada a S.M. la Reina Gobernadora por la Diputación de Barcelona, en justificación de las medidas económico-administrativas adoptadas por el Exmo. Sr. Capitán General del ejército y principado de Cataluña, de acuerdo con las diputaciones de sus cuatro provincias* (Barcelona, A. Bergues, 1839), p. 5.

39. Per a l'execució a Reus del Trempat el 1840, PONS, p. 203, i TORNÉ, p. 79; del Maciano el 1841, PONS, p. 206; d'Antoni Torrell, dit Derma, el 1842, p. 207. Per a les actuacions de les partides, PONS, *passim*. Masgoret i Vall són els únics dels quals es troben referències a les obres generals (PIRALA, SAGARRA o FERRER).

40. *Relación histórica de los servicios prestados por el 1o. Batallón Ligero de la Milicia Nacional de la Villa de Reus, desde su creación hasta el día de la fecha*, manuscrit datat el 6 de maig del 1841 a l'AHMR.

41. TORNÉ, p. 30.

42. *Ibid.*, p. 38. Per a la topada, també PONS, p. 174.

43. TORNÉ, p. 60.

44. FONTANA, *La fi...*, p. 271.

45. Per a la seva composició, R. VALLVERDÚ, *La milicia nacional de Reus en els ori-*

apartar la insurrecció que se temia», mentre que, a remolc de l'ocupació de Falset, el 7 d'abril es generava un alistament notable a les partides els components de les quals eren «tots del pahís»: «de Falset se n'han anat ab ells més de 100; del Lloà, 24; de Alforja, 18; de Poboleda, 4; tots realistes y que han tret armas».⁴⁶ La precarietat d'armament i econòmica de les partides era absoluta, segons el testimoni dels seus mateixos components. Torné, al moment d'incorporar-s'hi el 1835, fa cap a una partida de 18 homes, «cuasi todos sin armas, no más que garrotes y puñales [...] y como no avia dinero para sostenerse tuvieron que acer [sic] algún hurto para alimentarse», situació que es mantenia el 1837, quan, d'un escamot de 25, només 5 tenien armes i la resta anava amb «cuchillos, puñales, garrotes con puntas de hiero y algunos con la hoz de los segadores».⁴⁷ El 24 de març del 1836, però, dugueren presos a Tarragona «dos o tres de Miravet, ab un sastre y un seller» de Reus que feien pantalons i cananes per als carlins, fet que fa pensar en una estructurada xarxa de subministrament de l'utillatge, que, fabricat en una plaça de garantida hegemonia liberal com Reus, feia cap a les partides a través dels pobles de l'entorn de l'Ebre, i una confiança, en la seva consolidació, que els atorgava crèdit comercial, ni que fos entre elements addictes, i la voluntat de fer comandes considerables.⁴⁸

L'eufòria inicial quedà frenada amb la desfeta de Carnicer a Maials el 1834. No queda clar si a Reus o a Alforja, la segona setmana d'abril, se'n presentaren «lo disopte sol, 37 de los fugitius ab Carnicer, y sols posaren pres un, que lo agafaren, y hera lo primer que alsà bandera per anar-i. Y així van tornan als demés pobles». Segons els liberals, una bona part dels desertors s'havien enrolat amb l'esperança del diner fàcil, i la derrota els féu desistir, almenys momentàniament, de l'aventura: «los que tornen a sas casas diuhen que ells volien fer una columna a part perquè Carnicer no los deixava robar y la faran un altre dia», comentari amb què reconeixen l'estricta motivació ideològica dels primers caps de l'aixecament. La xifra dels desertors fou alta. Només al Priorat s'efectuaren 500 detencions. La majoria dels presos foren duts a l'Havana, i la resta al presidi de Tarragona.⁴⁹ La duresa repressiva amb què es volia frenar l'incre-

---

gens de la Catalunya isabelina (Tarragona 1986). Per a l'actuació de la vallena, *Relación histórica del batallón 1o. ligero de la milicia nacional de la villa de Valls [...] compuesta [...] por D. Gregorio Doménech y Jordana [...]* (Tarragona 1842).

46. Segons B. SIMÓ, *Libro...*, p. 502, a Falset s'uniren a Carnicer «unos 200 paisanos», que el 8 l'acompanyaren cap al Priorat «habiéndosele juntado mucha gente de los pueblos del Priorato y de Cornudella y Alforja». J. SIMÓ, *Crónica...*, p. 115, afirma que al pas de Carnicer «se notó gran movimiento entre sus corifeos».

47. TORNÉ, ps. 32 i 57. Ho confirma la circular transcrita per SEGARRA, I, p. 187 i p. 171. Segons G. DÍAZ DE LABANDERO, *Historia de la guerra civil de Cataluña en la última época, terminada con la emigración a Francia de las tropas carlistas en junio de 1840* (Madrid 1847), a partir del 1837 subsistien «sin contar con más recursos que los del país», fet pel qual «había de poner a raya [sic] los desmanes» dels caps (p. 11, ps. 141 i 143). També els exemples de literatura oral recollits per J. CORBERÓ, *Las guerres carlines a Torà i conca de Llobregós* (Torà 1988), p. 182. Testimoni liberal a J. SIMÓ, *Crónica...*, p. 116, o el transcrit a PASCUAL, p. 64.

48. Citació coincident a PASCUAL, ps. 72-73.

49. B. SIMÓ, *Libro...*, p. 503; J. SIMÓ, *Crónica...*, p. 116, diu que els detinguts foren més de 400. Ribas afirma que al combat de Maials hi moriren 300 carlins i 700 hi foren fets presoners. Per als 8 deportats de Lloà, *vid.* J. SABATÉ, *Guia de Lloà* (Tarragona 1980), ps. 57-58.

ment de les partides tingué un efecte indirectament potenciador, ja que, quan constataven el risc que suposava tornar als pobles, una part dels possibles penedits s'hi quedaren. Per això la recessió fou momentània. Al juliol la facció tornava a agafar empena, afavorida per la presència del còlera, que provocà també motins de la milícia.⁵⁰ Ambdós fets derivaven de la generalització de la misèria. Com escrivia el comerciant R. Esteve, els cordons sanitaris eren «*el azote del pobre, la gordura del avaro [...] utilidad para unos pocos y daño para muchos*», perquè provocaven «*el entorpecimiento del trabajo, paralización de todo comercio, hacer aumentar los víveres, poner la carestía y desesperación y por último resultado el hambre*».⁵¹ La persistència del còlera contribuïa a mantenir els pobles inquiets, amb perill de revolta a Castellvell i la Selva, el setembre. El 3 de novembre una carta liberal traspuava angoixa: «se té molt temor a la facció, y jo crech en que a cada poble hi haurà un gefe interessat y a pesar de que el govern està vigilant, tindrà que fer». El 10 ho confirmava: «cada dia van engrosan», i segons els rumors esparaven l'arribada d'un carregament d'armes per via marítima.⁵²

El distanciament rural dels projectes liberals es mantenia l'agost del 1835; en descriure els preparatius contra Siurana, ocupada pels carlins, el comerciant falsetà Freixes reconeixia que les forces liberals s'hagueren d'estructurar tenint en compte una funció doble: «*como se temía a los pueblos, se ordenaron de modo que mirasen tanto a los pueblos, como a la facción*». Els temors no eren infundats; a finals del mes una cinquantena d'homes sortiren de Riudecols i voltaven per les «montañas ab 4 o 5 armas». La revifalla era afavorida per la proximitat de l'expedició navarresa i forçava les famílies liberals a emigrar cap als nuclis fortificats que controlava el govern. Durant la primera setmana de setembre els carlins ocuparen diversos pobles del Priorat i del Camp. Amb la nova embranzida retornaren a les partides 34 homes de Garcia, que s'havien acollit a l'indult. Amb tot, la seva precarietat era notable; el botí aconseguit pels voluntaris de Gratallops, que empaïtaren i derrotaren els que havien entrat al seu poble, es reduí a «*un caballo malísimo, una carga de abadejo y otros andrajos*». A començaments d'octubre tornaren als pobles molts «de los que anaren al levantament del Vall de Borjas». Les causes del retorn, però, eren l'anada de Vall «a la part de Empordà», la mort de l'altre cap del pronunciament (el cap dels mossos de l'esquadra) i, sobretot, la urgència de la verema, que retraten més una retirada circumstancial que no pas definitiva. Una setmana després ja es trobaven vora l'Aleixar uns 150 homes disposats a reenganxar els que havien tornat als pobles. El clima d'inseguretat, la impossibilitat de controlar els pobles fora dels intrínscament liberals i la intermitència de militància, el que es podria batejar com dedicació a temps parcial a les partides, es reflecteix en una carta del 3 de desembre: «ayir vegeren alguns facciosos entre Riudecañas y Riudoms, no ne fem cas perquè se estan als mateixos pobles y surtan quant volen». Tot i que el 24 se n'havien presentat «alguns y en Riudecols sol, 16».

50. El 27 de setembre del 1834 s'amotinaren 200 milicians a Reus en protesta per no haver estat llogats a les obres públiques (vid. PONS, nota 38, p. 142).

51. PONS, nota 37, p. 141.

52. Ho confirma R. RODRÍGUEZ-MOÑINO, *El exilio carlista en la España del siglo XIX* (Madrid 1984), p. 41.

A començaments del 1836 la repressió contra els carlins havia adquirit durs tons de naturalitat. Amb una tranquil·litat escruixidora, el 3 de març un liberal escrivia: «res li dich de particular en novetats polítiques, perquè lo dir-li que de quant en quant se fosella algun cabesilla per estos alrededores, ja no és cosa nova, ni se'n fa cas». El testimoni de B. Simó serveix per dissenyar la geografia de la situació real el 1836: «la reyna tenía todas las plazas fuertes y muchos pueblos fortificados custodiados por los nacionales de los mismos. En este partido de Falset había Prades, Cornudella, Poboleda, Porrera, Falset, Bellmunt, Torroja, Gratallops, la Vilella Alta, Tivisa, Dosaiguas, Riudecañas y Montroig. Lo restante del país casi estaba ocupado por los partidarios de Dn. Carlos si bien que en poblaciones abiertas».⁵³ Si hom té en compte que aleshores el partit de Falset l'integraven 44 municipis, això vol dir que sols 12 —ja que Montroig pertanyia al de Reus— estaven fortificats i controlats de manera permanent, tot i que relativa, pels cristins, mentre que els carlistes en tenien 32 sota el seu control.⁵⁴

A finals de juny del 1837 l'expedició reial va passar pel límit oriental del Priorat. Segons els testimonis recollits a Falset, «llegó el pretendiente con la tercera parte de sus fuerzas sin armas, estropeadísimos, y si se les persigue caveran al garlito [...]. Dicen todos los pueblos en que estuvieron que han padecido y perdido más en su tránsito que desde que hay guerra [...]. En Garcia el mismo pretendiente después de tomar chocolate, las partes que sobraron mandó embolverlas con papel de estrasa y se las llevó y llegó a ponérselas en la faltriquera. Estaban en alarma continua. Su corte andaba comiéndose las moras de los morales, robaron los ramilletes con que cubrieron la mesa [...]. No se han llevado ningún catalán, ni los han pedido a los pueblos. Están rabiosos los pueblos de su mal comportamiento». Al seu pas per Tivissa homes i cavalls anaven «muertos de hambre y cansancio».⁵⁵ Els comentaris confirmen la precarietat de subsistència de l'expedició, exemplificada amb el comportament del mateix Carles V.

El 1838 començà amb el predomini carlí al Priorat, que forçà una nova fugida dels liberals i a dur a Reus el dipòsit del plom de les mines de Bellmunt, d'interès per a la indústria bèl·lica, mentre evidenciava la urgent necessitat de fortificar els pobles de la comarca i de les properes a l'Ebre. A partir de l'1 de juny tornà la calma. Les partides carlines havien desaparegut i «de facciosos no se'n parla més que de algun ladron». La calma, que permeté a començaments d'agost el retorn als pobles de molts liberals exiliats, es mantingué fins a finals de gener del 1839, quan, segons els rumors, el Llarg de Copons, que es trobava a les Garrigues, féu «seguir alguns mosos de alguns pobles». Els primers dies d'abril es notaren els ressons de les tensions internes de la junta de Berga; als

53. SIMÓ, *Libro...*, p. 511. Simó, promotor fiscal de Falset, davant la inseguretat general, decidí, d'acord amb el jutge, anar a viure i traslladar les actuacions del jutjat a Reus (*ibid.*, p. 515).

54. Vegeu la llista dels pobles que l'integraven a MADUZ, *Diccionario geográfico...*, fac-símil de la part catalana, I (Barcelona 1985), ps. 510-511.

55. SIMÓ, *Crónica...*, p. 126. B. SIMÓ, *Libro...*, p. 515, el descriu com un «ejército cansado y ambriento [sic] casi en completa derrotas». Confirmació carlina a DÍAZ DE LABANDERO, ps. 143-145, i E. E. DEL LLANO, *Carlos V* (Barcelona 1884), ps. 129-130, 145 i 175. En canvi, FERRER, XIII, ps. 136-137 recull manifestacions d'adhesió a diversos pobles de l'Ebre. D. NAVÀS, *Descripción histórica, física y política de Cabacés* (Reus 1819), p. 12, descriu la total espoliació de la vila i de totes les del seu voltant.

pobles del Camp comparegueren «desertors de los carlistas, segons uns, y segons altres a mudar-se la camisa, però tots diuhen estan malcontents de C. España». La moral de derrota que desprenien els carlins i els rumors creixents que també a Catalunya volien «transigir ab Espartero» crearen un clima de seguretat que a finals d'abril es traduïa en l'esperança del retorn definitiu dels liberals que s'havien refugiat a les ciutats, als pobles del Priorat o la Ribera, que de fet no es pogué efectuar fins a l'agost del 1840. El juliol del 1840, davant la desfeta carlista, les autoritats dels pobles deixaren d'encobrir els que tornaven de les partides que s'hi anaven presentant. Només a la segona setmana del mes ho feren a Reus «uns 30, a Falset 22, a Cambrils 10, y alguns altres, de modo que ja se van sols la gent de un a altre poble».

Per intentar una quantificació dels components de les partides que actuaren al Camp, la Conca i el Priorat, parteixo de les dades que aporta la correspondència liberal de l'arxiu de Pau Tàpias. Són xifres sempre aproximatives, dificultades per les contínues fusions i separacions dels escamots.

Una mostra de l'actuació de les partides vora el lloc de residència habitual dels seus components l'ofereixen els 31 carlistes afusellats per Iriarte a la riera d'Alforja el 13 de gener del 1837. Dels 30 documentats, 9 eren de Riudoms, 5 de Montbrió, 4 d'Alforja, 3 de la Selva, 2 de Botarell, i 1 de la Mussara,

Components de les partides carlistes

<i>data</i>	<i>cap</i>	<i>components</i>	<i>zona on se'ls localitza</i>
VI-1835	Servita	100	Priorat
13-VII-1835	diversos	700	Camp
3-VIII-1835	diversos	500-600	Camp
8-VIII-1835	diversos	800	Siurana
4-IX-1835	diversos	1.200	Selma ^{55 bis}
28-IX-1835	diversos	3.500	Camp-Priorat-Conca ^{55 ter}
30-IX-1835	Carré-Marcó	500	Alcover
IX-1835	Vidal	800	Gratallops ⁵⁶
13-I-1836	diversos	600-700	Prades
13-VI-1836	diversos	2.000	la Riba
20-VI-1836	diversos	400-500	Alforja
25-VII-1836	Trempat-Favot	400	Camp
7-VIII-1836	Favot	600	Capçanes
17-V-1837	Favot	1.000	Botarell-Prades
1-III-1838	Llarg de Copons	500	Camp
5-VIII-1838	diversos	300-400	Camp
IX-1838	diversos-Cabrera	1.500	Priorat
VII-1840	Nolla	200	Camp
VII-1840	Sabater	800 i 40 cavalls	Camp

^{55 bis}. *Loc. cit.* nota 33 bis. doc. 3.

^{55 ter}. *Id. id.*, doc. 8.

⁵⁶. BOPT (25-IX-1835), p. 668. PIRALA, *op. cit.*, III, p. 31, dóna un miler de carlins i 3.000 el juliol del 1836 (*ibid.*, p. 51). La persistència de partides al Camp el juliol del 1840, amb Cabrera ja a França, VI, p. 89.

Mont-roig, Riudecols, Capafonts, l'Aleixar, Pradell i Reus.⁵⁷ Malgrat que la limitació de la notícia no permet extraure'n conclusions definitives, fa pensar que la majoria de combatents eren també originaris de la zona.

4. *Entre la lluita ideològica i el bandidatge*⁵⁸

El comportament de les partides —i també es pot dir dels escamots liberals— fluctuava sovint entre els fets de guerra i el pur bandidatge, entre la imposició d'exaccions fiscals i l'extorsió. Recullo aquí testimonis d'actuacions, que es podrien multiplicar, de clara illegalitat, perquè no tracto d'analitzar el dret dels carlins de percebre els impostos, que per la seva estructura a la zona sols ho intentaren de manera escadussera, sinó de constatar com les partides, o els que s'emparaven del seu nom, aprofitaren la situació per obtenir ingressos a través d'una pràctica del terror, producte tant de la necessitat d'afrontar el finançament de la guerra com de la de garantir l'estricta sobrevivència i en algunes ocasions de la voluntat de construir una fortuna personal. Si els primers moments, quan encara podien actuar finançats pels seus caps, els carlins eren respectuosos amb els béns privats, fins amb els dels liberals notoris i amb els oponents ideològics que no anaven armats, com exemplifica la seva mateixa correspondència,⁵⁹ ja el 25 de juliol del 1834 sortí de Reus un escamot de tropa i voluntaris «per pillar los que se guàrdan y ròban». Aquesta tirada primerenca al bandidatge sembla indicar que, a diferència d'altres comarques catalanes, els carlins de la zona es veieren molt aviat privats del suport econòmic dels seus simpatitzants ideològics. Els assassinats, els segrestos i les extorsions provocaren les fugides de liberals fins dels pobles més propers a les ciutats,⁶⁰ que evidencia la feblesa liberal, com el batlle de Riudecols, que a finals d'agost, després d'amar-se al poble, hagué de refugiar-se amb la seva família a Reus, que era ple de «fugitius de Cornudella, Poboleda, &c.».

Les referències a les morts arbitràries abunden als comentaris liberals a partir del febrer de 1834, quan «corre si los facciosos mataren un home»; a primers d'abril «a Falset fusillaren 3 o 4 de la vila y alguns que moriren al camí de Móra [...] y 6 oficials presos los fusillaren a Falset»; el 26 de juliol «mataren cerca de Marsà un de Riudoms que venia de carregar blat a Masos [Móra la Nova], y també mataren altre a Arbolí»; el 30 d'agost un escamot matà un home de Reus que havia anat al tros, vora Castellvell; al començament de juny de 1836 els carlins entraren a Alforja, «havent mort allí lo hereu Osó, [...] y dos cristins que agafaren»; el vespre del 6 d'agost, a tocar de Reus, la faciò

57. RIBAS, *op. cit.*, p. 459.

58. «En Cataluña sólo podían titularse ordas de ladrones y asesinos las gavillas que enarbolaron el estandarte del Pretendiente» (*Panorama español*, II [1842], p. 182). PIRALA, *op. cit.*, I, p. 302, II, ps. 5, 79, 81 i 80, IV, 298-299 i, amb testimonis carlins, III, 687-689, i V, p. 13). Temptativa de Vall de posar fi a les represàlies dels dos bàndols, IV, p. 298. Exemples i reflexions, a PASCUAL, ps. 62-72.

59. *Vid.* PONS, nota 39, p. 143. PASCUAL, ps. 64-66, documenta el mateix respecte i la mateixa disponibilitat econòmica inicial.

60. B. SIMÓ, *Libro...*, ps. 417 i 420. Segons ROVIRA, *op. cit.*, p. 65, unes 60 famílies, les més riques d'Altafulla, es traslladaren a Tarragona el 1835.

del Trempat «matà a un nacional que venia de treballà»; a la nit entraren a Marçà, on van matar «al pare del comandant de nacionals y cremaren la casa de este»; la mateixa nit el Basquetes agafà a Ginestar un nacional del poble i l'afusellà; a l'agost «a les 4 del matí del 31 entraren a Prades los facciosos trobant-los dormint, y se parla de alguna traïció. Prengueren uns 60 y lligats se los ne portaren y fins a Sérvolts se divertiren matant-los a tots, a més de los que avían mort allí [...], y lo saqueig horrorós»; el 27 de gener del 1840 mataren a trets el comandant de Duesaigües, «tart regoneixent la muralla».

Els segrestos afectaven comerciants, propietaris i, en general, tots aquells amb fama de rics; pel rescat demanaven fortes quantitats, «*que les ocasionaban su ruina y no pocos fueron víctimas de no poder pagar o no querer entregar lo que se les pedía por su rescate y aún hubo algunos muertos o puñalados después de haber aportado el dinero pedido*». ⁶¹ El 4 d'agost del 1835 raptaren la dona d'un liberal de Rocafort. El 18 d'abril del 1836 un liberal informava que «per aquí no hi ha més que lladres, a gafar gent y fer-los pagar car lo rescat. Lo dijou prengueren prop de las Borjas 6 voluntaris de Porrera que bajàvan vi a esta. Los de dita vila passaren a Riudecols y Alforja a pèndrer igual n.º y se creu los dexàran tornar». Els segrestadors, que es refugiaven a Alforja, agafaren el 20 de juny, vora Reus, «vários de Riudoms que venían a mercat, entre ells dos cristins armats. També [...] lo baró y altre de la Selva». El 4 de juliol envestiren els de Cambrils que anaven a Reus a mercat. El dia 6 d'agost la facció del Trempat agafà a les portes de Reus el secretari de l'alcalde i en demanava 200 unces de rescat. La nit del 7 la mateixa facció entrà a Marçà «y prengueren a vâries persones lligades». La nit del 6 el Basquetes entrà a Ginestar de sorpresa, «feren donar racions de pa y vi y demanaren a l'ajuntament 200 duros y com no volgueren entregar se'n portaren a Pere Joan, lo batlle» i dos homes més. El 4 de novembre del 1837 agafaren J. Ratés, de Mont-Roig, i J. Folch i R. Rovira, de Montbrió, i en demanaren 41 unces pel rescat. Un cop fetes efectives, foren alliberats, però els familiars obtingueren de les autoritats que els diners els fossin abonats pels carlistes del poble. ⁶² El 22 de juliol de 1839 agafaren vora Misericòrdia un mitger. La situació d'instabilitat era total a finals de mes. Segons una carta del dia 31, «aquí totas las nits prenen gent a las casas de camp y de días a las treballadas, uns cuans fugitius de montaña que vâgan per aquí». El maig del 1840 segrestaren un de Riudoms, pel qual demanaven 60 unces, però fou alliberat amb una ràpida acció de la milícia local. El 7 de juny Basquetes n'agafà alguns de la Torre de Fontovella. El 6 de juliol una «partida pasà a Botarell, prengué lo ajuntament y altres allí y altres pobles y los portà a Riudecols [...]. Per tot demanen diners y se creu no van per altre cosa y prou los fan tréurer».

61. *Libro...*, foli 511. Exemples coincidents, DIVERSOS AUTORS, *Guerrilles al Baix Llobregat* (Montserrat 1986), ps. 245-246, 249, 324, 327, 581. Per als assassinats, ps. 304, 489-491.

62. RIBAS, ps. 475-476. El maig del 1837 Pau Mañé, de la Bisbal del Penedès, agafà dos veïns de Torredembarra. Els liberals detingueren un oncle i un germà del capítost carlí i les dones de dos guerrillers (ROVIRA, p. 67). Per alliberar els reusencs empresonats en la topada del Morell i Vilallonga el 1838 es féu pagar el rescat als «*sujetos reputados por desafectos*» (vid. PONS, nota 116, ps. 191-192). En canvi, les notícies que porto a ANGUERA, *Industrials...*, ps. 186 i 189-190, semblen desmentir que en el cas reusenc la proposta de fer pagar el rescat als filocarlins es dugué a terme.

Els robatoris i les destruccions arbitràries se succeeixen al llarg de la guerra. A començaments de setembre de 1835, a Ulldemolins, només a «2 o 3 cases feren algun mal ab 2 solas horas y estigueren». Els mateixos dies la facció aragonesa entrà a Batea, on «cometiò atrocidades, quemando lo mejor de la población y molinos azeyteros, saqueando y cometiendo otras atrocidades» i uns altres escamots entraren a Prades el segon dia de la fira i s'endugueren molts ramats.⁶⁰ El novembre abandonaren Móra «después de haver saquejat aquella vila y sens respectar las casas de opinió favorable a ellos [...]. També feren seguir ab ells lo san patró de la vila, perquè era de plata». A finals de juny de 1836 van cremar algunes cases a Riudecanyes i el castell de Botarell. La nit del 7 d'agost el Trempat entrà a Marçà, «y aquell poble fou del tot robat». El juliol del 1837, a Llevaria, «pillaron un rebaño de 140 ovejas y corderos». A finals de setembre de 1838 «estava la facció del Ramonet o de las Garrigas dintre Torroja saquejant y a la sortida pegaren foc a las 8 casas més principals, y se'n portaren tots los animals carregats, amos de casas y lo ganado que encontraren per aquells montes», i el 26 «tornaren y pegaren foch a las que quedaren, excepto lo fort, que lo han conservat sempre». Els mateixos dies atacaren Bellmunt, on hi havia el dipòsit de les mines de plom, «que lo han destrosat a canonadas», fins al punt que «se diu que sols an quedat 3 casas cens cremar después de aver sofert pasat de 400 tiros de canó». A finals del juny de 1840 havien «cremat las garbas de vârios de Alforja y a Bimbodí ha estat més general la crema». A Vimbodí ja hi havien cremat «dos casas patitas» el novembre del 1835.

El novembre de 1836 havien situat peatges a diversos passos dels camins rals per la serra de la Llena, i als colls d'Alforja i de la Teixeta, on feien pagar una pesseta per persona o haveria. Els dos darrers arribaren a produir una unça diària. Sovint, si no es pagava la quantitat demanada, es quedaven l'animal o mataven l'amo i prenien els béns a tots els nacionals que hi passaven. Entre els executors d'aquesta imposició destacaren dos de Porrera, Sebastià Antolí i Francesc Asens, que a més efectuaven segrestos. Una quarantena de milicians de Porrera capturaren Asens i li donaren mort, al mas del Bruno, a la Mussara, i el seu cadàver fou exposat un dia a Porrera i més d'una setmana al coll de la Teixeta.⁶⁴

5. Qui eren els combatents carlins?

La quantificació del component humà de la revolta es presenta de molt problemàtica resolució. La seva mateixa inestabilitat ho dificulta, perquè les partides tenien fortes oscil·lacions, a remolc dels fets bèl·lics, de les repressions (confiscació de béns [decret del 22-x-1834] i estrenyament o pacte de la fam als

63. Ho confirma el «Suplemento» de BOPT (8-ix-1835), que parla d'«algunos centenares de ganado lanar, vacuno y de cerda» robats i d'11 corrals «lentos todos de miles de quintales de paja y maderas», on calaren foc. Exemples coincidents, *Guerrilles...*, ps. 243-249, 304, 306, 321, 322, 325, 327, 365.

64. J. SIMÓ, *Crónica...*, ps. 128-129, data la captura el 28 de febrer del 1838, i B. SIMÓ, *Libro...*, ps. 512-513, el 19 de març del 1837, amb altres diferències en els detalls. Aquesta pràctica sembla que estava més codificada a la Conca d'Odena (PASCUAL, p. 79).

familiars directes) que empenyeren molta gent afí a agafar les armes,⁶⁵ i dels cicles agrícoles. Ho acaba de dificultar la intromissió del bandidatge, que impedeix de saber quants anaven a la partida perquè eren carlins i quins es presentaven com a carlins per haver-se'n anat a la muntanya.

Al dissentiment davant les propostes de reforma social i política generades per la dinàmica de la burgesia liberal,⁶⁶ cal afegir-hi altres causes que facilitaren l'enrolament: les partides oferien una major llibertat d'enquadrament (moment i període de servei) que la milícia i l'exèrcit i unes millors expectatives de compensació econòmica amb les apropiacions provinents del botí;⁶⁷ l'opressió directa de l'exèrcit que per superar les dificultats de supervivència exercia sobre el territori que li estava encomanat;⁶⁸ en el cas urbà, aspectes de lluita social, dels proletaris més maltractats i marginats contra els fabricants liberals.⁶⁹

Una pista l'ofereixen les llistes facilitades pel BOPT del 1838 al 1840 dels presos i, sobretot, dels que es van acollir a l'indult. Però ofereixen un seguit de limitacions, algunes d'òbvies, com la cronològica i l'absència de referències als morts, i d'altra banda no recullen tampoc els més repatanis, ni els de més fàcil camuflatge, tenint en compte les facilitats del moment per eludir el control policial, o els que optaren per l'exili. Així, de Montbrió, d'on sortiren més de 40 voluntaris, 10 dels quals trobaren la mort al llarg de la contesa,⁷⁰ només 2 s'acolliren a l'indult; de Falset se'n presentaren 2 quan hom calculava a l'entorn del centenar els que seguiren Carnicer el 1834; de Lloà, 5, tot i que l'havien seguit 14; d'Alforja, 5, quan ho havien fet 18; mentre que, curiosament, coincideixen en 4 a Poboleda; de Riudecols se'n presentaren 3, quan el 1835 es calculava que n'havien sortit una cinquantena. En algun llogaret la causa pot ser la mort dels homes que anaren a combatre, que sembla confirmar el fet que Madoz no hi doni cap jove en edat militar, com passa a Ardenya, on, malgrat tot, 4 es presentaren a l'indult. Una altra justificació pot ser que els que tornaven al poble trobessin un soplug popular, que els protegia de les recerques del govern, facilitat per la militància intermitent a les partides, que podria ser el cas de Mont-ral, on sols se'n presentaren 3, o més significativament a l'Aleixar, on ho feren 5, i Riudoms, amb 7.

65. TORNÉ, *passim*. *Supra*, l'actuació d'Iriarte. Segons RIBAS, ps. 466-467, la crueltat de Derna arribà «a lo increíble después de ser asesinada su madre por los liberales en Borjas del Campo y de correr igual suerte un hermano al entrar Bellera en el pueblo de Alforja». Altres exemples a PONS, p.e., p. 186, i la nota 108, amb les protestes dels liberals reusencs per l'execució d'un noi de 15 anys acusat d'espia.

66. Per a les consideracions generals, FONTANA, *op. cit.* i *Crisi camperola i revolta carlina*, «Recerques», 10 (1980), ps. 7-16. Per a la transformació en oposició al liberalisme dels greuges rebuts pel món rural del món urbà, PASCUAL, ps. 57-64.

67. El 1836 l'exèrcit es trobava «viviendo [...] y calzando el soldado de solo 12 cuartos diarios», i el 1837, parlen de «la espantosa miseria del soldado» (*Exposición...*, ps. 6 i 13). Segons TORNÉ, p. 50, el seu pare els dona el 1837 «una mula cargada con 12 arrobas patatas, una fanega bixuelas [sic], 3 cortanes garbansos y dos de judías».

68. *Exposición...*, p. 6, les quatre diputacions reconeixien «los graves males que causaban las exacciones de dinero y efectos con que algunos comandantes de columna [sic] y de distrito vejaban a los afligidos pueblos».

69. TORNÉ, p. 101, comenta «la infame ambición de los fabricantes en robar la sangre del trabajador infeliz», o, p. 98, critica una festa de M. Vila, íntim de Prim i propietari del Vapor Nou, que «parecía un insulto a la pobreza».

70. RIBAS, p. 480.

Les llistes oficials de presentats a indult confirmen, tot i les seves limitacions, la lectura que fa del carlisme un fenomen amb especial incidència al món rural.⁷¹ Les màximes de participació al moviment es donen en llocs de menys de mil habitants, que s'incrementen si es tracta d'un poble de muntanya i de població disseminada, que oferien millors possibilitats d'enrolament i de retorn perquè s'escapaven del control governamental. Un segon grup de poblacions amb alta participació són, especialment a l'Alt Camp, les properes a la capital de comarca, on havia existit, o s'hi mantenia en decadència, la indústria rural o la domiciliària a compte de la burgesia urbana i on la crisi els enxampava per dues bandes: la de la transformació de l'explotació agrícola i la reconversió dels mecanismes industrials, cosa que confirma la hipòtesi de la geografia de l'empobriment de J. Fontana. Fóra el cas d'Alcover, amb 33 presentats a indult, del Pont d'Armentera, amb 18, de l'Espluga de Francolí, amb 24, o de Bràfim, amb 15, mentre que a la Riba, on segons Madoz es produïa una reconversió industrial, sols se'n presentà 1.

71. Ja pel *Panorama español*, II (1842), p. 182, a Catalunya «*la montaña y lo más frágil del país se insurreccionaron en favor del titulado Carlos V, toda la costa y el terreno que hay a seis y siete leguas de aquella, incluso las ciudades y villas grandes del interior, permanecieron fieles al partido de la reina*». Per conèixer la incidència social de la crisi generada per l'epidèmia de còlera el 1834, que provocà un notable increment de les partides, resulten orientatives les llistes d'obrers en atur llogats pel municipi reusenc. El 59,4 % eren pagesos i la resta vells oficis en procés d'extinció: soguers (9,4) i velers (6,3), en primer lloc (AHCR, lligall «Calamitats públiques», plec «Còlera morbo»).

72. FONTANA, *La fi...*, p. 272, i *La crisi...*, p. 15. Segons l'«Almanak Mercantil» del 1802 les indústries del fil i del cànem reusenques «*tienen ocupadas a más de 3.000 mugeres, que por la mayor parte son de pueblos vecinos de este. Trabajan en sus casas, muchas de ellas solamente en las horas desocupadas*», ps. 269-270.